

Wéér een steen in de toetsvijver

Citation for published version (APA):

Martens, R. (2015). Wéér een steen in de toetsvijver. *OnderwijsInnovatie*, 17(2), 12-14.
https://www.ou.nl/documents/40554/383618/2015_OI_2.pdf/4d831f69-92b7-5455-bddf-159edb5d1cec

Document status and date:

Published: 01/06/2015

Document Version:

Peer reviewed version

Document license:

CC BY-SA

Please check the document version of this publication:

- A submitted manuscript is the version of the article upon submission and before peer-review. There can be important differences between the submitted version and the official published version of record. People interested in the research are advised to contact the author for the final version of the publication, or visit the DOI to the publisher's website.
- The final author version and the galley proof are versions of the publication after peer review.
- The final published version features the final layout of the paper including the volume, issue and page numbers.

[Link to publication](#)

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal.

If the publication is distributed under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license above, please follow below link for the End User Agreement:

<https://www.ou.nl/taverne-agreement>

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us at:

pure-support@ou.nl

providing details and we will investigate your claim.

Downloaded from <https://research.ou.nl/> on date: 19 Jan. 2025

Open Universiteit
www.ou.nl

Wéér een steen in de toetsvijver

Hoe wij toetsen is heel bepalend voor de inspanningen van leerlingen en voor wat leraren in hun les doen, vindt Rob Martens. Toetsen of examens zijn dan geen middel om te controleren of een leerling iets al beheerst, maar worden een doel op zich dat behaald moet worden. In navolging van onderwijsvernieuwers als Montessori en Ferrer vindt Martens dat toetsen afleidt van het echte leren. Volgens hem moeten we toe naar een gedifferentieerd toetsstelsel dat rekening houdt met individuele verschillen.

Rob Martens

Reacties op dit artikel
naar: rob.martens@ou.nl

In dit tijdschrift heb ik eerder over toetsing geschreven, misschien herinnert u zich dat nog. Toetsing is een van de belangrijkste onderwerpen in onderwijs en onderwijsvernieuwing. Het is een soort draad waarvan je, als je er eenmaal aan begint te trekken, ontdekt dat die heel lang is. En iedereen die zelf les gegeven heeft, of dat nou op een basisschool is of op een universiteit, kent de vraag 'telt dit mee voor de toets?'. Begin mei, vóór de eindexamenweek begon, heb ik in een interview in dagblad Trouw weer eens een steen in die toetsvijver gegooid door me af te vragen of het eindexamen zoals wij dat kennen niet zijn langste tijd heeft gehad. Allerlei media namen het bericht over, waarbij het steeds verder indikte tot een soort welles-nietes: je bent vóór of tégen het eindexamen. Als onderzoeker is het fijn om te zien dat er zoveel mensen zijn die over dit onderwerp lezen en discussiëren, maar zoals vaker bij onderwijsdiscussies heeft ook de discussie over toetsing snel de neiging ruzieachtig te worden. Daarom is het tijd voor wat nuance. Het is niet voor of tegen, maar anders of beter, meer of minder. Ik wil proberen dat te bereiken door nog eens terug te gaan naar de belangrijkste reacties in de discussie en me vooral te richten op de tegenstanders van verandering van het eindexamen. De waarheid gebiedt meteen om te zeggen dat die tegenstanders dik in de meerderheid zijn. Zo'n 70 procent van de mensen die hun stem liet horen bij het radioprogramma Stand.NL was tegen opheffing van het eindexamen. Het beeld in de fora op de nieuwssites is vergelijkbaar. Hieronder volgt een aantal stellingen van tegenstanders van verandering van het eindexamen, die ik zal proberen te weerleggen waarbij ik soms put uit mijn eerdere bijdragen in dit tijdschrift.

Stelling 1: Laten we eens ophouden, met alles wat goed is te willen afschaffen.

Zo vatte het Parool op 16 mei jongstleden een aantal tegenstanders samen van verandering van het eindexamen. En de Volkskrant citeerde over de terugkerende kritiek op het eindexamen ietwat neerbuigend als 'een enigszins vervelende folklore'.

Welnu, het antwoord daarop is simpel. Toetsen en het eindexamen zijn inderdaad oud, maar de kritiek erop is al net zo oud. De bekende Nederlandse onderwijshervormer Kees Boeke was een groot bewonderaar van Maria Montessori en veel van Boeke's onderwijsopvattingen lijken dan ook sterk op de idealen van Montessori. Tussen het werk van Maria Montessori ligt weer een duidelijke lijn met een onderwijshervormer die, hoewel hij in Nederland volledig in de vergetelheid is geraakt, gezien wordt als de Godfather van het 'moderne onderwijs': de Spanjaard Francisco Ferrer. Wat Ferrer, Montessori en Boeke delen, is een kritische houding ten opzichte van onderwijs dat gedomineerd wordt door toetsen. Een kritiek die onderschreven werd door Simon Steen, voormalig directeur van Verenigde Bijzondere Scholen, een vereniging van circa vijfhonderd scholen met een sterke eigen pedagogische identiteit: "Van buitenaf opgelegde toetsen en testen dwingen de school tot standaardisering van het onderwijsaanbod. Scholen worden in het publieke debat immers afgerekend op hoe ze scoren op uniforme externe toetsen. Het eigen onderwijsconcept van de school komt onder druk te staan. Een grote nadruk op toetsen en testen in het onderwijs gaat daardoor ten koste van de aandacht voor de eigen talenten en het individuele leerproces van ieder kind." Kortom, inderdaad een oude discussie, maar dat wil niet zeggen dat ze niet relevant is.

Stelling 2: Het eindexamen is het enige moment in het voortgezet onderwijs waarop het niveau van de leerlingen nationaal wordt gecontroleerd. Zo wordt voorkomen dat onvergelykbare diploma's worden uitge-reikt.

Dit argument dook vaak op in de discussie. Eindexamens worden hier als een noodzakelijk kwaad gezien, of zoals Aleid Truijens het omschreef: "Voorlopig maar houden, dat rotexamen" (Volkskrant 16 mei 2015). Hier zit zeker een kern van waarheid in, maar ook een groot gevaar. Het is volgens mij een typisch neoliberale opvatting met trekjes van rendementsdenken. Het is vermomd als objectief en wetenschappelijk, maar eigenlijk is het een geloof. Het gaat ongeveer zo: marktwerking in de vorm van concurrentie tussen bedrijven heeft ons veel goeds gebracht en daarom moeten we dit ook toepassen in sectoren waar dat in het verleden niet gebeurde, zo vinden (vaak economisch geschoolde) neoliberale beleidsmakers. Dat geldt onder andere voor ziekenhuizen, bejaardenzorg en scholen. Omdat financiële concurrentie hier niet goed mogelijk is, hebben we een ander duidelijk en transparant cijfer nodig om het presteren van scholen en leraren te kunnen meten. Die objectieve meting zal leiden tot kwaliteit door het bevorderen van onderlinge concurrentie. Deze opvatting is de laatste jaren steeds meer onder druk komen te staan. Tegenstanders, zoals de Amerikaanse Diane Silvers Ravitch, zeggen dat die opgeklopte concurrentie helemaal niet tot kwaliteit leidt maar vooral tot fraude, verlies van werkplezier en *teaching to the test* (voorbeeld hiervan: de NS die als ze maar even kans ziet minder treinen laat rijden in 'aangepaste dienst-roosters', om zo het percentage vertraagde treinen kunstmatig omlaag te halen; scholen die havoleerlingen in de vierde klas laten doubleren om zo betere eindexamenresultaten te scoren). Maar bovenal is het een gevaarlijke opvatting omdat ze demoraliserend is. Omdat ze ingewikkelde zaken tot een simpel cijfertje terugbrengt dat maar zelden recht doet aan het echte werk. Omdat ze aanzet tot wantrouwen en dus veel controles, waarbij uiteindelijk vergeten wordt waartoe een school of woningcorporatie eigenlijk op

aarde was. En dat was niet om voor controles te slagen. Natuurlijk kun je hierover van mening verschillen en is het bijna een politiek debat, dat de klassieke links-rechts tegenstelling begint te vervangen. Toen Jesse Klaver als nieuwe fractievoorzitter van GroenLinks uiteenzette wat zijn belangrijkste speerpunt is, werden hem meteen eclatante verkiezingsoverwinningen voorspeld: "Het is mijn inzet de economisering van onze samenleving tegen te gaan. Al dertig jaar lang zien we een steeds sterkere tendens om iedere maatschappelijke kwestie te reduceren tot een rekensom: een debat over kosten, winst, rendement en efficiency. Of het nu gaat over de zorg, het onderwijs, windmolens of bankierssalarissen. Het gevolg is dat we van alles de prijs weten, maar van bijna niks de waarde."

Stelling 3: Soms moet je iets doen wat niet leuk is, dat is in het echte leven ook zo.

Dit heb ik altijd een vreemd argument gevonden. Ten eerste omdat het niet 'soms' is. Het eindexamen is de kroon op een reeks van meer dan vierduizend (!) toetsmomenten die een leerling doorloopt voordat hij de schoolbanken verlaat, zo berekende toetskundige Dominique Sluijsmans. Ten tweede: waarom zou je niet proberen het leven en dan in ieder geval toch de jeugd zo aangenaam mogelijk te laten verlopen? Ieder mens krijgt in zijn leven pijn en verdriet, maar dat is toch geen reden om weer lijfstraffen in te voeren op scholen?

Stelling 4: Objectieve metingen zijn in het voordeel van leerlingen uit kansarme milieus.

Ook dit argument dook soms op. Het lijkt een beetje op het argument van tegenstanders van onderwijsvernieuwing: vooral hoogopgeleide witte ouders kiezen voor vernieuwende scholen waardoor verschillen tussen allochtonen en autochtonen zouden worden versterkt en daarom moeten scholen zoveel mogelijk hetzelfde zijn. Ik vind het een volstrekt onbewezen stelling. Feit is namelijk dat we een sterk toetsgedreven en behoorlijk uniform onderwijssysteem hebben waarin we zien dat allochtone leerlingen het slechter doen en vaker uitvallen. Ik zou dus net zo goed kunnen

betogen dat de toegenomen kans op falen die vooral allochtone leerlingen hebben in een sterk toetsgebaseerd curriculum met veel onderlinge concurrentie tussen leerlingen juist in het nadeel is van populaties uit kansarme milieus. Tot overmaat van ramp zien we een zeer snelle stijging van de kosten die ouders maken voor huiswerkbegeleiding en examentrainingen (zoals die bijvoorbeeld door het CITO worden aangeboden; een pakketje oefen-cd-roms Engels havo kost 137,96 euro): ik heb niet het idee dat dit in het voordeel is van leerlingen uit kansarme milieus.

Waar gaat het nu eigenlijk om?

Vreemd genoeg zijn in de discussies en commentaren in kranten en radioprogramma's maar weinigen ingegaan op het punt waar het volgens mij wél om zou moeten gaan. Namelijk: is onderwijs dat sterk door toetsing gestuurd wordt nu goed of slecht voor leerlingen? Dat zou volgens mij de kernvraag moeten zijn. Onderwijspsychologen en motivatieonderzoekers zijn hier wantrouwend over. De toonaangevende Amerikaanse motivatietheorie Self Determination Theory heeft een grote hoeveelheid empirisch bewijs verzameld voor het idee dat onderwijs waarin leerlingen weinig autonomie hebben en weinig gevoel van competentie ontwikkelen, leidt tot extrinsieke motivatie of demotivatie. En dat lijkt me precies wat er gebeurt. Door zo veel nadruk te leggen op toetsen kweken we de beruchte zesjescultuur. Leerlingen leren niet meer uit interesse en nieuwsgierigheid, maar uit angst voor een onvoldoende. Gebrek aan keuzemogelijkheid hangt sterk samen met verlies van intrinsieke motivatie. Uit veel onderzoek weten we dat extrinsiek gemotiveerd leren leidt tot oppervlakkiger van buiten leren. Het leidt tot minder begrip en wat je niet interesseert, vergeet je vaak snel. Die lage intrinsieke motivatie is een groot probleem in het Nederlands onderwijs en leidt tot een enorm verlies aan talent en inzet. De inspectie van het onderwijs in haar Onderwijsverslag 2013/2014: "In vergelijking met leerlingen in andere landen zijn Nederlandse leerlingen op school weinig gemotiveerd om te leren. Gebrek aan motivatie kan leiden tot zittenblijven, afstromen naar lagere onderwijstypes of het onderwijs verlaten zonder diploma. Verschillende onderzoeken laten een sterke relatie intussen motivatie en onderwijsprestaties" (p. 25). Misschien is er een econoom die eens wil uitrekenen wat de kosten van die demotivatie zijn?

Veenbrand woedt in ons onderwijs

Onderwijs dat te sterk draait om een toets, waarvan een leerling eigenlijk niet begrijpt wat er leuk, spannend of interessant aan is, onderwijs dat het niet mogelijk maakt het eigen pad van interesse te volgen en dat weinig keuzemogelijkheden biedt, onderwijs dat leerlingen niet de gelegenheid geeft te spelen en te experimenteren en fouten te maken, zulk onderwijs haalt niet het beste uit leerlingen. En dat is waar het om zou moeten gaan als we discussiëren over de rol van het eind-examen. In de hele samenleving leidt internet tot meer autonomie en keuzevrijheid. Of we dat willen of niet, onze stadscentra zijn er al volkomen door veranderd. Ondergronds woedt die veenbrand ook al in het onderwijs. Het is nog weinig opgemerkt, maar duizenden leerlingen leren steeds meer vaker via de zogeheten YouTube-docenten en zullen onvermijdelijk steeds meer hun eigen weg kunnen en willen volgen (kijk maar eens op scholieren.com). En dat gaat gevolgen hebben voor het standaard eindexamen in zijn huidige vorm waaraan steeds meer getornd wordt omdat het te weinig recht zou doen aan de grote individuele verschillen tussen leerlingen. Denk bijvoorbeeld aan de oproep van de VO-raad voor een meer gedifferentieerd examen. De WRR die in het rapport 'Naar een lerende economie' zegt dat onderwijs veel minder moet uitgaan van een standaardmal, de SLO die een sterk toegenomen behoefte aan maatwerk signaleert in haar curriculumspiegel 2015 en de opkomst van de iPad-scholen met veel aandacht voor personalisatie. Het heeft geen zin dat te ontkennen of tegen te houden. En het is ook nergens voor nodig.

Laatst was ik in het Inventorium dat het Sint-Jan college in Hoensbroek heeft ingericht. Een innovatieve experimenteer-ruimte met prachtige spullen. Havo-leerlingen die fantastische dingen konden met 3D-printers, lasersnijmachines en jaloersmakende drones. Zonder het te weten leren ze er enorm veel, zo vertelde de wiskundedocent me. Wat ze niet wisten zochten ze op internet of vroegen ze aan hun leraar. Op mijn onnozele vraag of wat ze er deden meetelde voor het examen keken de leerlingen me verbaasd aan: 'Nee mijnheer, we vinden dit gewoon leuk om te doen.'

